

Տաև մը տնտեսութեան վրայ հար-
կաւոր գիտելիք .

(Շարունակութիւն) :

Չմեռը սենեակ տաքցընելու համար
կրակարան (մանդալ) գործածելու ա-
րեւելոց սովորութիւնը շատ փնասակար
է . որովհետեւ անոր մէջի ոգը չփո-
խուելով կ'ապականի, և ածուխը որ-
չափ որ ալ աղէկ վառած ըլլայ՝ դար-
ձեալ կ'արձրկէ թթուածին ածխային
կազ, որ է փնասակար շնչառութեան :
Իսկ եթէ չվառած ածուխ ալ գտնուի
վառարանին մէջ, աւելի սաստիկ կ'ըլ-
լայ ոգոյն փնասակարութիւնը : Եւ այս-
պէս ապականած և կենդանարար մա-
սուկքը կորսնցուցած ոգը՝ կը պատճառէ
գլխու ցաւ, մարմնուք, ինչուան ան-
զգայութիւն և մահ . ինչպէս որ շատ
անգամ հանդիպած է : Անոր համար
սենեկի մէջ առանց ծխահանի վառա-
րան գործածելը պէտք է դադրեցընել .
վասն զի շատ անգամ ընտանեաց մէջ
գլխոյ պտոյտներ, ցաւեր, մարմնուք-
ներ, արեան ապականութիւններու հի-
ւանդութիւններ կը պատահին այս տե-
սակ կրակարան գործածելուն համար :
Եւ աւելի սաստիկ կ'ըլլայ և շուտ կ'ազ-
դէ փնասակարութիւնը՝ եթէ սենեկին
ձեղունը ծեփով շինած ըլլայ, ինչպէս
որ են սովորաբար քարաշէն տներուն
սենեակներուն ձեղունները :

Առողջարար և ախորժական ջերմա-
ցուցիչ սենեակներու է բաց վառարանը
(cheminée). բայց այս տեսակ վառարա-
նին ծախքը շատ է, թէ և ուզես փայ-
տի տեղ հանքային ածուխ գործածել :
Այս տեսակ վառարանին տաքութիւնը
չկորսնցնելու համար՝ պէտք է որչափ
որ կարելի է պատէն հեռացնել, և ե-
տեի ծխահանին ծակը ըստ կարի նեղ
ընել . և խողովակին վրայ փակոց մը շի-
նել, որով ըստ պիտոյից կարենաս պղ-
տիկցընել ծակը՝ կրակին վառուածքին
համեմատ : Այս տեսակ վառարանը ա-
ւելի ջերմացուցիչ ըլլալու համար՝ պա-

տին երեսէն փորելով, այն փորուած-
քին մէջ դնելու է անոր ծխահան խո-
ղովակը թափծու կամ ծեծած երկրթէ
ինչուան ձեղունին մօտ բարձրացուցած,
անկէ պատին մէջի ծխահանին հաղոր-
դելով . և այն երկաթ խողովակին չորս
դին քիչ մը միջոց թողլով վարէն վեր
աղիւսով պատելու է, վերի կողմէն և
վարի կողմէն ծակ թողլով դէպ 'ի սե-
նեակը : Վառարանը վառած ատենը եր-
կրթէ ծխահան խողովակը տաքնալով՝
րեսի ոգը տաքցած վերի կողմէն սենե-
կին մէջ կը տարածուի և որն որ մէկ
կողմէն ալ վարի ծակէն պաղ ոգ ներս
կը քաշէ . և այսպէս այն խողովակէն
ելած տաքութիւնն ալ սենեակը կը
տաքցընէ : Իսկ կրակի խնայութեամբ
տաքցնելու յարմար է ջերոցը (Poëles)
թափծու երկրթէ կամ աղիւսէ և կամ
յախճապակիէ շինած, որ սենեկին պա-
տէն հեռու դրուած և գոց՝ քիչ կրակով
կը տաքցնէ սենեակը թէ իրմով և թէ
իր խողովակով . միայն այս պակասու-
թիւնն ունի որ՝ սենեկին ոգը վառարա-
նին պէս աղէկ չնորոգեր . և ջերմու-
թեան աստիճանը շատ բարձրացնելով,
խիստ կը չորցնէ սենեկին ոգը, որով շա-
տերուն գլխու ցաւ կրնայ պատճառել .
Անոր համար ջերոցին վրայ ամանով մը
ջուր դնելու է, որ գոլորշիք հանելով՝ քիչ
մը խոնաւութիւն տայ ոգոյն : Ջերոցը
անծխահան կրակարանի պէս փնասա-
կար կ'ըլլայ՝ թէ որ բոլորովին գոցես
խողովակին փակոցը ջերոցին մէջի
փայտերը ամբողջ կրակ դարձած ատե-
նը՝ կարծելով թէ հասած կրակ է և
փնաս չընէր : Ուստի պէտք է զիտնալ
թէ ինչպէս որ վերը ըսինք, որչափ որ
ալ հասած ըլլայ կրակը միշտ ածխային
թթուածին փնասակար կազ կ'արձրկէ,
ոգը կապականէ : Անոր համար պէտք
է բոլորովին գոցել գլխակոցը սենեակը
տաք պահելու համար . այլ քիչ՝ բայց
շարունակ վառ պահելով ջերոցը՝ բա-
ւական տաքութիւն կ'ըլլայ սենեկին մէջ,
առանց ոգը ապականելու : — Ջերմարեր
(calorifères) ըսուած վառարանը սո-
վորաբար հասարակաց շէնքերու և պա-

լատներուն սրահներու կը գործածուի, որ թէպէտ ածուխի խնայութիւն ունի, քայց շինելու ծախքը շատ է: Սովորաբար նկուղի մէջ կը շինեն, ու անկէ խողովակներով սրահներուն և խուցերուն կը հաղորդեն ջերմութիւնը: Ջերմաբերներուն մէջէն լաւագոյնն է ջրով տաքցուցածը. որով թէ ջերմութիւնը հաւասար կը տարածուի, և թէ կրակի աւելի խնայութիւն կ'ըլլայ: Ջեռոտն, (chaufferettes), ոտուրները տաքցնելու կը գործածեն: Կրակովը կրնայ ֆնասակար կար ըլլալ՝ եթէ ածուխին ֆնասակար կազին համար և եթէ գգեստներուն այրելու վտանգին համար. անոր համար լաւագոյն ջեռոտն է ծինքոյէ կամ երկրթէ ամանը լեցուցած տաք ջրով, կամ տաքցուցած աւազով, և կամ տաքցուցած աղիւս մէջը դրած:

Խոհանոցին մէջ շատ տեղ սովորութիւն է ածուխ գործածել պզտիկ առանձին կրակարաններով՝ առանց ծխահանի այլ և այլ տեսակ կերակուրներու համար, համարելով թէ ածուխը ծուխ չունի: Բայց պէտք է գիտնալ որ այդ տեսակ առանց ծխահանի կրակարանները խոհանոցին օդը կ'ապականեն ածուխէն ելած կազով, և խոհանոցին մէջ կեցողներուն կը ֆնասեն, և ծանր հիւանդութեանց պատճառ կ'ըլլան: Վասն զի պէտք է գիտնալ որ մէկ օգգա ածուխը վառելու ատեն կ'ապականէ 40 խորանարդ մէդր օդը՝ մահաբեր ընելով, որ ըսել է՝ գրեթէ վեց կանգուն քառակուսի սենեկի մը օդը: Ուրեմն տես թէ մէկ խոհանոցի մը օդը որչափ ֆնասակար կ'ըլլայ մէջի կեցողներուն՝ եթէ առանց ծխահանի մէկ երկու կրակարաններ գործածեն: Անոր համար է որ շատ անգամ դէշ հիւանդութիւններ կ'ըլլան ընտանեաց մէջ, որոնց պատճառը չեն իմանար: Ուստի՝ ինչպէս որ փայտով հրահրելու վառարանը ծխահան կ'ունենայ, այսպէս ալ ածխոյ կրակարաններուն աղէկ քաշող ծխահան պէտք է դնել, որ խոհանոցին մէջ չտարածուին ածուխէն ելած ֆնասակար կազերը: Լուսոյ կազով սենեակ տաքցը-

նելու սովորութիւնը դեռ չտարածուեցաւ. որ եթէ սկսի, խիստ օգտակար և շատ ալ շահաւոր պիտի ըլլայ, թէ գործիքին ծախքին նուազութեանը համար, և թէ ածխոյ պէտք չունենալուն համար. զորն որ սենեկէ սենեակ փոխադրելն ալ դիւրին է:

Տնտեսութեան ամենահարկաւոր մէկ մասն ալ է լուացք ընելը, որուն սովորական կերպն է մոխրաջրէ անցնել ու ետքը օճառով լուայր: Լուալու լաթերուն վրայօք առջի հարկաւոր գիտելիքն է այս. աղտոտ լաթերը երկար ատեն պէտք չէ պահել, վասն զի աղտոտութիւնը կը փտտեցնէ լաթերը՝ որով շուտ կը հիննան. անոր համար եթէ մէկն ուղէ քանի մը ամիսը մէյմը լուացք ընել, պէտք է որ ամեն անգամ աղտոտները ձգելու ատեն ջրէ մը անցնէ ու փռէ չորցնէ ու անանկ պահէ: Իսկ աղտոտները մոխրաջրոյ դնելու ատեն ալ պէտք է թրջել ու անանկ շարել տաշտին մէջ, որուն տակի ծակը յարդէ խցով գոցած ըլլայ, ուսկից վազէ մոխրաջուրը քիչ քիչ. և այն վազածը ամանի մը մէջ առնելով նորէն կաթնային մէջ լեցնելու է, որ միշտ եռալու վրայ պէտք է որ ըլլայ: Վեց եօթը ժամու միջոց միակերպ այն եռացած ջրէն տաշտին երեսը տարածուած մոխրոյն վրայ լեցնելու է: Ետքը հապիւ ձեռք դիմանալու տաք ջրոյ մէջ օճառելու է լաթերուն այն տեղուանքը՝ որոնց վրայ աղտի նշան մնացած է:

Այսպէս համառօտ մը սովորական լաթ լուալու կերպին գլխաւոր մասունքը յիշելէն ետեւ, հոս կ'առաջարկենք ուրիշ դիւրին կերպ մը, որ Եւրոպիոյ հիւսիսային կողմերը կը գործածեն. որ և աւելի յարմար է այն ընտանեաց համար՝ որոնց լուացքի լաթերնին քիչ է. և որուն աղէկութիւնն է քիչ աշխատանքով ըլլալը, փայտի խնայութիւնը և լուացողին ձեռացը չֆնասուիլը:

Այդ այսպէս լուացք ընելուն գործիքն է մէկ տաշտ մը իր խուփովը, որուն յատակին մէջտեղը երկրթէ բոլորակ փոս

մը կայ, որուն մէջ անկուած փայտ մը՝ այնպէս որ համարձակ կարենայ դառնալ իր վրայ. և այս փայտին երկայնութեանը վրայ վարէն վեր քովընտիցցուած թևեր անցուցած են չորս կողմէն ուղիղ անկեամբ, որոնց ծայրերը մարտը կըրցուցած՝ որ լաթերուն քրտուելու ատեն՝ չպատուեն: Տաշտին խուփն ալ մէջ տեղը ծակ, որ երբ գոցես տաշտը՝ այս փայտին գլուխը այն ծակին մէջէն անցած դէպ'ի վեր երկըննայ, որուն գլուխը թև մը անցուցած է՝ այն թևով փայտն ասդին անդին դարձնելու համար: Արդ աղտոտ լաթերը պաղ ջրէ մը անցուցած շարէ տաշտին մէջ, ինչպէս որ մոխրաջրոյն տաշտին մէջ կը շարեն. ետքը եփ ելած օճառի ջուրը լեցու վրան տաշտին ինչուան բերանը՝ ու գոցէ խուփը, և անցու թևը փայտին գլուխը՝ ու սկսէ շարժել հրելով և քաշելով՝ ինչուան որ ջուրը պաղի: Այսպէս փայտը շարժելու ատեն՝ անոր վրայի թևերը ուժով ասդիս անդին կը քաշուտեն մէջի լաթերը, և ասանկով կը մարտնչեն առանց մաշելու և պատրտելու: Եւ թէ որ աղտեղի քանի մը բիծեր մնան վրանին, զանոնք ալ սովորական կերպով օճառով չփելով կը հանես: Ետքը ըստ սովորութեան պաղ ջրէ կ'անցընես ու կը փռես: Ու թէ որ մարգագետին ունիս, լաւ կ'ըլլայ որ կանաչին վրայ փռես, ու չորնալէն ետքը վրանին պաղ ջուր ցրցընես ու այնպէս չորցնես՝ որ աւելի ճերմկնայ:

Իսկ շատ լուացք մէկ տեղ ընելու համար՝ դիւրին և քիչ ծախքով ընելու կերպն է գործընթացով լուացքը. որուն համար հարկաւոր է մէկ վառարան կամ փուռ մը, մէկ կաթսայ մը և մէկ տաշտ մը: Աւելի լաւ կ'ըլլայ թէ որ փուռը խորունկ զետնին մէջ յարմարցուցած ըլլայ: Կաթսային բերնին լայնքը, այսինքն տրամագիծը թէ որ 1,20, մէդր է 75, տաշտին յատակին տրամագիծը պէտք է որ ըլլայ 1,30, մէդր. և այս տաշտը տեղաւորելու է կաթսային բերնին վրայ՝ այնպէս որ ճեղք չմնայ. անոր համար փուռն եղբրը կաթսային

չորս դին ինչուան վեր բարձրացնելու է՝ ու անով ամուր մը ծեփելու է, որ գործընթացը կաթսային բերնին եղբրէն չփախչի: Կաթսան փորին վրայ պէտք է ունենայ մէկ պղնձէ խողովակ մը՝ ծայրը դէպ'ի վեր դարձած, տակէն ծռակով մը: Այս խողովակը կը ծառայէ ցուցնելու կաթսային մէջի ջրոյն բարձրութեանը չափը, որ պիտի ըլլայ դրեթէ չորրորդ մասը, և թէ որ չափէն պակսի, այն խողովակէն պէտք է լեցընել: Իսկ տաշտին բարձրութիւնը պէտք է ըլլայ 0,90 մէդր. և բերնին տրամագիծը 1,80 մէդր: Եւ տաշտին յատակը պէտք է ծակ ծակ ըլլայ՝ որ այն ծակերէն տաշտին մէջ անցնի կաթսայէն ելած գործընթացը. և դեռ լաթերը չի զետեղած այս ծակերուն մէջ, մէյմէկ գաւազան խոթելու է, ու ետքը լաթերը տաշտին մէջ զետեղելու է. որպէս զի լաթերը զետեղելէն ետքը գաւազանները հանելու ատենդ, ծակերուն բերանները բաց մնան լաթերուն մէջ տեղումը, որ համարձակ անցնի գործընթացը լաթերուն մէջ: Իսկ լաթերը տաշտին մէջ զետեղելէն առաջ թրջելու է փոթաստոտ ջրով: Փոթաստոտ ջուր չինելու համար՝ հարկւր օգգա ջրոյ մէջ ոխայուկէս կամ քիչ մը աւելի փոթասխառնէ՝ յիսուն ոխա չոր լաթի համար. ու աղտոտ լաթերը վեց ժամ թրջոց դիր այն փոթաստոտ ջրոյն մէջ, ու ետքը հանէ զանոնք ու տաշտին մէջ զետեղէ. տակը աւելի աղտոտ ու հաստ լաթերը, և հետ դհետէ աւելի բարակները: Ու գաւազանները հանելէդ վերջը, այն պարապ միջոցները պզտի լաթերով լեցու. և առաջուց կաթսային մէջ չորրորդ մասին չափ փոթաստոտ ջուր լեցուցած վառէ կրակը, այնպէս որ գաւազանները տաշտին մէջէն հանելու ատենդ՝ կաթսային ջրոյն չողին ելել սկսած ըլլայ՝ որ գաւազանները հանելուդ լաթերէն քամուած ջրերը չկարենան վազել կաթսային մէջ: Ինչպէս որ վերը ըսինք լաթերը զետեղելէն ետքը տաշտին բերանը խուփով գոցէ ամենին ծակ չթողլով. վրան ալ քանի մը

քար դնելու է։ Եւ դիտելու է որ ջուրը եփ չելլէ . անոր համար նայէ որ կրակին վառուածքը միշտ հաւասար ըլլայ։ Եւ այս գործողութիւնը այնչափ ատեն պէտք է որ քչէ, ինչուան որ տաշտին երկրթէ գօտին այնչափ տաքնայ՝ որ չկարենաս ձեռք դպցնել . որ է ըսել առաւաւն երկու ժամի չափ։ Անկէ ետեւ կը բանաս տաշտին բերանը, կը մարես կրակը . և ուրիշ բան չմնար ընելու՝ բայց եթէ օճառով լուանալ այն մասերը՝ որոնց որ աղտի բծերը բոլորովին չեն ելած։

Մամլելու (իւթիւ ընելու) լաթերը առաջուց պէտք է՝ օսլայել . որ թէ պէտ սովորական բան մըն է բայց քանի մը հարկաւոր դիտելիքներ կան, զորոնք պէտք է բացատրել։ Սովորաբար ցորենի օսլայ կը գործածեն, որուն մէջի մածուցիկ հիւթը լաթը շուտ կը փտտեցնէ, անոր համար աւելի գետնախնձորէն շինածը պէտք է գործածել,

որ չունի այն ցորենին մածուցիկ փնասակար հիւթը։ Ոմանք դիւրութեան համար օսլան կը հարեն պաղ ջրով առանց եփելու, որ ամենեւին լաթին մէջ չթափանցեր, և տաքցուցած մամլակով մամլակելու ատեն հաւասար չշտկուիր լաթին երեսը։ Ուստի պէտք է գիտնալ որ՝ լաթը աղէկ օսլայելու համար, օսլան թէ ցորենի ըլլայ և թէ գետնախնձորի, պէտք է հարել քանի մը դրգալ պաղ ջրով ու ետքը եփ հանել . ուրիշ ամանով մ'ալ մաքուր ջուր մաքուր ամանի մը մէջ եռացնել, ու այն եփած օսլան քիչ քիչ վրան լեցընել խառնելով, և այնպէս խառնելով եփել ինչուան որ սկսի թանձրանալ։ Ետքը պէտք է վրան պաղ ջուր լեցընել խառնելով՝ նոյն եփածին քանակութեանը չափով . ու բարակ լաթէ անցընել՝ որ մէջը կուռտեր չմնան, ու այնպէս գործածել։ Բայց այսպէս տաք ալ կրնայ գործածուիլ շիտակ կենալու լաթերուն։

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՑ

ԱՆԻ

Գ. ԵԿԵՂԵՑԻ ԼՈՒՍԱՌՈՒՅ. — Եկեղեցին յանուն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին յարեւելից հարաւոյ կայ նախագրեւոյդ 'ի ծայր զառիվայրին որ տանի յԱխուրեան դետ։ Զսա շինեալ է Տիգրան ոմն Սմբատեանց 'ի թուիս Ոկոսի որպէս յայտ առնէ արձանագիրն ընդարձակ։ Այլ է 'ի սմանէ սուրբ Գրիգոր յիշատակեալն յԱսողկայ և 'ի Կիրակոսէ, զորմէ բանք լիցին զկնի։ Յեկեղեցեացն Անուոյ սա միայն անարատագոյն մնացեալ է ամենայն մասամբք ներքոյ և արտաքոյ հանդերձ կաթողիկէիւն։ Առ խորանաւն երկուստեք մատրունք են. լայնութիւն եկեղեցւոյն ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ անձուկ է տարածութեամբ. որմասիւնքն հանդերձ կամարագօտեօք իւրեանց և թեւոցն և խորանին ամբառնան 'ի վեր զգմբէթն. իսկ տարածութիւնն որ զկնի կամարասեանցն՝ անձկագոյն ևս է քան